

Anna Maria Klepacka, Bogdan Klepacki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

**PROCESY „ZANIKANIA” SKUPISK LUDZKICH NA PRZYKŁADZIE
WSI KLEPACZE NA PODLASIU W LATACH 1948-2010**

*THE PHENOMENON OF PEOPLES CONGLOMERATIONS
“DISAPPEARING”, BASED ON THE EXAMPLE OF KLEPACZE VILLAGE
FROM PODLASIE IN THE YEARS 1948-2010*

Słowa kluczowe: wyludnianie, depopulacja, migracje, Klepacze

Key words: depopulation, migration, Klepacze

Synopsis. Studium przypadku wsi Klepacze przedstawiono jako przykład jednej z kilku tysięcy wsi w Polsce, która ze względu na procesy społeczno-gospodarcze, uległa prawie całkowitemu wyludnieniu się w ostatnich kilkudziesięciu latach. Badania wykazały, iż jedną z głównych przyczyn „zanikania” skupisk ludzkich były migracje wewnętrzne – krajowe do dużych aglomeracji miejskich (województwo mazowieckie – Warszawa, podlaskie – Białystok) oraz zewnętrzne: zagraniczne (Stany Zjednoczone, Belgia), tuż po wojnie na Ziemię Odzyskane lub w inne regiony Polski (województwo: bydgoskie, poznańskie, gdańskie). Powodem wyjazdów były motywy ekonomiczne: poszukiwanie pracy, rozwój osobisty, osiągnięcie prestiżu społecznego. Zanikanie wsi poprzez opuszczanie coraz większej liczby siedlisk przyczynia się do przekształcania wsi produkcyjnej w wieś produkcyjno-rekreacyjną.

Wstęp

Proces „zanikania” skupisk ludzkich zdefiniować można jako wyludnianie się danego obszaru ze względu na zmniejszającą się liczbę ludności. Zjawisko to zależy od szerokiego wachlarza czynników społeczno-gospodarczych, mających wpływ na obszary zagrożone procesem depopulacji. Według Eberhardta [1989] obszary charakteryzujące się ubytkiem ludności określane są w literaturze naukowej jako „pasywne”, „depresyjne”, „regresywne”, „depopulacyjne” lub jako „obszary obniżenia lub spadku ludności”. Wydaje się jednak, że najbardziej poprawny jest termin „obszary wyludniające się”. Według Miszczuka [1993] współczesne procesy demograficzne w wielu krajach przybierają charakter polaryzacyjny, co jest efektem zaawansowania zjawisk urbanizacyjnych. Z jednej bowiem strony następuje koncentracja ludności w największych ośrodkach miejskich, a także będące wynikiem suburbanizacji (wyludniania się centrum miasta i rozwój strefy podmiejskiej), „rozlewanie się” ich ludności na sąsiadujące tereny wiejskie. Z drugiej strony, następuje depopulacja peryferyjnych obszarów wiejskich, położonych z dala od dużych miast [Celińska-Janowicz i in. 2010]. Zjawisko depopulacji jest następstwem procesów migracyjnych (odpływ młodych osób), które w perspektywie czasu negatywnie wpływają na kształtowanie się przyrostu naturalnego. Przyczyną tego zjawiska są przede wszystkim motywy ekonomiczne, związane z chęcią znalezienia atrakcyjnej pracy, uniezależnienia się od rodziców i osiągnięcia prestiżu społecznego. Skutki tego zjawiska mają nie tylko wymiar demograficzny, ale także ekonomiczny, przejawiający się niekorzystnymi zmianami w strukturze aktywności ekonomicznej ludności, czy też osłabieniem postaw przedsiębiorczości i innowacyjności [Miszczuk 1993]. Na obszarach wyludniających się zazwyczaj obserwujemy obniżanie się jakości i zasobów pracy, poprzez odpływ aktywnych i wykształconych ludzi (migracje krajowe i zagraniczne), procesy starzenia się społeczności (lokalnych i regionalnych) oraz trudności w realizowaniu usług społecznych i zdrowotnych.

Celem badań oraz opracowania było rozpoznanie zmian społeczno-gospodarczych zachodzących w analizowanej wsi Klepacze. Dobór wsi był celowy, związany ze znajomością terenu i historii tego obszaru, a także z możliwością zebrania materiału empirycznego. Badania przeprowadzono w dwóch etapach, a obejmowały one lata 1948-1998 (przeprowadzono wówczas badania w roku 1998) oraz 1999-2010 (badanie z roku 2011). Wiele danych pozyskiwano w sposób ciągły przez ostatnich czterdzieści lat od mieszkańców wsi – obecnych i już nieżyjących.

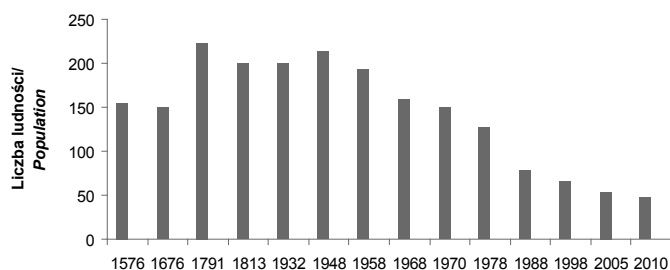
Studium przypadku wsi Klepacze

Wieś Klepacze zlokalizowana jest w województwie podlaskim, powiecie siemiatyckim, gminie Drohiczyn – 8 km na północ od Drohiczyna, a 2 km na południowy wschód od osady Ostrożany. Klepacze leżą między dwoma wsiami – Smarklicami (na zachód) i Łopuszem (na wschód), do każdej z nich z Klepacz jest około kilometra. W minionych wiekach we wsi wyróżniano trzy części składowe. Najstarszą były

Klepacze Strumiany leżące w zachodniej części wsi (są one wymienione w XVII wieku w ostrożańskich księgach parafialnych). Wschodnia część wsi nosiła nazwę Klepacze Kończany, a najmłodsza część wsi – Klepacze Małastronka (leżała po drugiej stronie strumienia zwanego Silna). Po II wojnie światowej coraz rzadziej używano tych nazw, choć znane są one obecnie. Według danych historycznych, wieś Klepacze została usytuowana na dwóch prehistorycznych osadach – jedna z nich wykazuje wpływ kultury rzymskiej i wielbarskiej oraz druga nowożytna osada z cmentarzyskiem szkieletowym, gdzie znajdował się kiedyś kurhan. Wśród niektórych mieszkańców wsi Klepacze oraz wsi leżących m.in. w gminie Ostrożany, Grodzisk i Drohiczyn, jak też osób wywodzących się z nich panuje przekonanie, że powstały one na bazie osad Jaćwingów i że aktualni ich mieszkańcy wywodzą się od tego ludu [Doliwa-Klepacki 2006]. Jednak bardziej prawdopodobne korzenie to napływ mieszkańców Mazowsza (choć najwcześniej herb rodziny „Doliwa” notowano w Wielkopolscie). Na podstawie zapisów kościelnych („Tabela dymów parafii ostrożańskiej” z 1813 roku), wieś Klepacze istniała w XVI wieku i już wówczas była dużą wsią [Klepacka 2000].

Na podstawie ostrożańskich ksiąg parafialnych (II połowa XVII wieku) oraz obowiazku „Popisu wojennego” [Popis wojska... 1915] można stwierdzić, że w Klepaczach było około 15 rodzin o nazwisku Klepaccy, łącznie około 90 osób. Ponadto, mieszkaly 3 inne rodziny szlacheckie: Lubowicki, Malinowski i Kramaze – około 18 osób. Występowały też rodziny: Kolniewiczów (2), Tupkowiczów, Sikory, Kramarczyków, Lubowiczów, Kasperewów. Część z nich pochodziła z przysiółka o nazwie Opienek, a część to była służba. Łącznie mogły one liczyć około 45-50 osób. Ogólnie ludność wsi Klepacze w 1567 roku liczyła około 150-160 osób. Informacja o ślubowaniu Królowi i Koronie Polskiej w 1569 roku w związku z inkorporacją Podlasia i Wołynia do Polski potwierdza, że we wsi oprócz Klepackich mieszkaly inne rodziny szlacheckie. Ponadto przybyła jeszcze jedna rodzina szlachecka, a mianowicie Cyganowicze [Kutrzewa, Semkowicz 1932]. W 1676 roku na podstawie danych z rejestru pogłównego Ziemi Drohiczyńskiej wynika, że we wsi Klepacze mieszkało 16 rodzin o nazwisku Klepacki, łącznie około 130 osób, a ponadto 3 inne rodziny szlacheckie: Czapscy, Lubowiczy, Ozepowie. Łącznie w 1676 roku we wsi mieszkało około 150 osób [Rejestr pogłównego... 1676]. Z „Tabeli dymów parafii ostrożańskiej” z 1791 roku wynika, że w Klepaczach było około 49 „dymów”, w których mieszkaly 223 osoby [Archiwum diecezjalne... 2011]. Natomiast ze spisu podatkowego z 1791 roku wynika, że we wsi mieszkało 59 rodzin, czyli prawdopodobnie około 300 osób: w Kończanach mieszkało 28 rodzin, w tym 15 o nazwisku Klepacki, 3 – Czapski, 3 – Harbaszewski, 2 – Twarowski, po 1 – Koc, Łopuski, Miłkowski, Niewiarowski, Porzeziński. W Strumianach mieszkało 31 rodzin, w tym 23 o nazwisku Klepacki, 3 – Jaszczółt, 2 – Radziszewski, po 1 – Boratyński, Czepkowski, Gawroński [Doliwa-Klepacki 2006]. Z kolei z analogicznej tabeli z 1813 roku wnioskujemy, iż w tym roku w Klepaczach były 43 „dymy”, czyli mieszkało w nich około 200 mieszkańców. W 1932 roku w Strumianach mieszkało 17 rodzin, natomiast w Kończanach mieszkało 21 rodzin [Doliwa-Klepacki 2006]. W Klepaczach Małastronka mieszkało 11 rodzin (w tym o nazwisku Klepacki 3 rodziny) [Spis mieszkańców... 1932]. Łącznie w tym czasie w Klepaczach mieszkało ponad 200 osób. Od 1948 roku liczba mieszkańców sukcesywnie malała. W 1948 roku mieszkało około 214 osób, z tego ponad 50% to byli Klepaccy, w 1958 roku – 193 osoby, w 1968 roku – 158 osób, w 1970 roku – 150, w 1978 roku – 127, 1988 roku – 78, w 1998 roku – 66 w 2005 roku – 54 osoby, a 2010 roku – 47 osób [Klepacka 2000]. Na rysunku 1 przedstawiono zmianę liczby ludności we wsi Klepacze w latach 1576-2010.

Po II wojnie światowej wieś, jak wiele wsi podlaskich, była wsią przeludnioną. Dlatego też wielu mieszkańców zaczęło się interesować wyjazdami na Ziemię Odzyskane. Ostatecznie na wyjazd zdecydowało się 8 osób (w 1948 roku), co stanowiło 3,7% wszystkich mieszkańców wsi [Klepacka 2000]. W późniejszych latach wielu mieszkańców wsi postanowiło zmienić miejsce zamieszkania, wyjeżdżając do województw: bydgoskiego, poznańskiego czy gdańskiego. Część z nich uważała, że pozycja chłoporobotnika jest dla nich wystarczającym awansem społecznym, stąd też osiedlali się w pobliżu miast. Na przełomie 1948-2010 roku wieś Klepacze opuściło 49 osób zmieniając miejsce zamieszkania, z tego 28 osób zamieszkało w miastach, pozostałe osoby w innych

Rysunek 1. Zmiana ludności we wsi Klepacze w latach 1576-2010
Figure 1. Population change in Klepacze village in the years 1576-2010
Źródło/Source: Doliwa-Klepacki 2006, Klepacka 2000

regionach Polski. Liczby te nie obejmują osób, które ze względów rodzinnych (zmiana stanu cywilnego) przeprowadziły się do innych wsi będących w niewielkiej odległości od wsi Klepacze (11 osób) [Klepacka 2000]. W kolejnych 12. latach dwie rodziny (8 osób) w związku z zakupem gospodarstw rolnych zwiększyły liczbę ludności zamieszkującą wieś Klepacze. Natomiast w ramach zmiany stanu cywilnego 4 osoby „zasiliły” Klepacze.

Wyjazdy za granicę rozpoczęły się w latach 60. XX w. Ówczesne władze nie stawiały większych przeszkód w wydawaniu paszportów, pod warunkiem zapewnienia powrotu do kraju. W latach 70. XX w. liczba wyjeżdżających znacznie wzrosła. Emigracja odbywała się głównie do USA. Bardzo nieliczni tylko mieszkańcy wsi Klepacz wyjeżdżali do Kanady, Niemiec i Belgii. W latach 1948-1998 ze wsi za granicę wyjechało na stałe (i/ lub okresowo przebywało) 49 osób, w tym: do USA na stałe wyjechało 45 osób, a na 1-3 lata – 10 osób. Grupa ta stanowiła 22,9% w stosunku do liczby mieszkańców w 1948 roku i 87,5% w stosunku do liczby mieszkańców w 1998 roku [Klepacka 2000]. W kolejnych 12. latach odnotowano 3 osoby emigrujące: 1 osoba do USA i 2 osoby do Belgii. Kierunki migracji ludności ze wsi Klepacz w latach 1948-2010 przedstawiono na rysunku 2.

Uznać zatem należy, że emigracja w znaczny sposób wpłynęła na zmniejszenie się liczby mieszkańców. Pozytywną stroną wyjazdów okresowych było wzbogacanie się wsi, dzięki uzyskanym za granicą środkom, które inwestowano głównie w budowę i modernizację budynków już istniejących (przede wszystkim gospodarczych) oraz zakup maszyn rolniczych.

Na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących zmian społeczno-gospodarczych zachodzących w analizowanej wsi Klepacz, przedstawiono ich wyniki w tabelach 1-3. Procentowy ubytek gospodarstw rolnych w 2010 roku w stosunku do roku 1948 wynosił 73% i tendencja „zanikających” gospodarstw (na podstawie przeprowadzonej prognozy w 2010 roku) w najbliższych 10. latach nie powinna ulec drastycznym zmianom. Elementem zmiennych jest zwiększająca się powierzchnia gospodarstw rolnych (zarówno poprzez zakup ziemi, jak i jej dzierżawę), która w przyszłości może doprowadzić do wyłączności gospodarowania na obszarze wsi Klepacz przez lidera (tabela 3 – działka nr 19). Hipotetycznie istnieje możliwość, iż w przyszłości, gospodarz – lider, wykupi i/lub przejmie część gruntów rolnych gospodarstw, które są nierozwojowe, ze względu na brak następców gospodarzy.

We wsi Klepacz funkcjonuje 14 gospodarstw, w tym: 7 gospodarstw rozwojowych i 7 gospodarstw nierozwojowych. Dodatkowo odwiedzane są przez rezydentów – 3 gospodarstwa, które nie zostały zaliczone do wyżej wspomnianych 14-stu. Są to czasowi rezydenci: z zagranicy (działka nr 23), z Siemiatycz (działka nr 38) oraz z Warszawy (działka nr 59). Ziemia, która jest własnością ww. rezydentów, dzierżawiona jest przez poszczególnych mieszkańców wsi.

Tabela 1. Liczba gospodarstw we wsi Klepacz w latach 1948-2010
Table 1. The number of farms in Klepacz village in the years 1948-2010

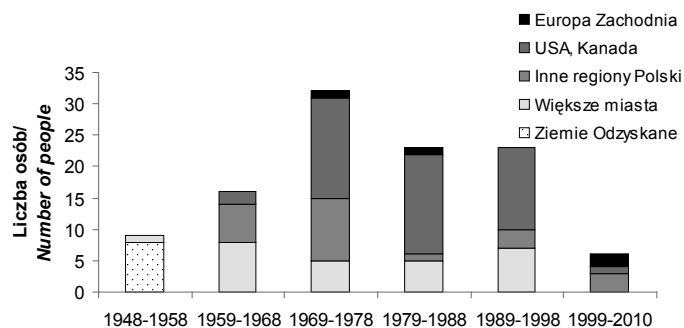
Wyszczególnienie/Specification	Wybrane dane statystyczne za lata/ Chosen statistical data in years						
	1948	1958	1968	1978	1988	1998	2010
Liczba gospodarstw/Number of farms	52	48	42	36	30	22	14
Ubytek gospodarstw od roku 1948 [liczba]/ Loss of households from 1948 [number]	-	4	10	16	22	30	38
Ubytek gospodarstw w stosunku do roku 1948 [%]/Loss of households in relation to 1948 [%]	-	7,7	19,2	30,7	42,3	57,7	73,1

Zródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 2. Ubytek gospodarstw we wsi Klepacz według grup obszarowych w latach 1948-2010
Table 2. The decrease of farms in Klepacz village according to area groups in the years 1948-2010

Wielkość gospodarstw [ha]/ Farm size [ha]	Liczba gospodarstw w 1948 roku/ Number of farms in 1948	Ubytek gospodarstw w latach/ Loss of farms in years						Liczba gospodarstw w 2010 roku/ Number of farms in 2010
		1948-1958	1958-1968	1968-1978	1978-1988	1988-1998	1998-2010	
Do 5/ up to 5 hectares	22	4	4	4	1	5	-	1
5 do 10/5 to 10 hectares	17	-	2	2	3	2	3	2
10 do 15/10 to 15 hectares	11	-	-	-	1	1	3	3
15 do 20/15 to 20 hectares	2	-	-	-	1	-	2	1
20 do 50/ 20 to 50 hectares	-	-	-	-	-	-	-	6
Powyżej 50/bove 50 hectares	-	-	-	-	-	-	-	1
Razem/Total	52	4	6	6	6	8	8	14

Zródło: opracowanie własne
 Source: own study

Rysunek 2. Kierunki migracji ludności we wsi Klepacze w latach 1948-2010
 Figure 2. Directions of people migrations from Klepacze village in the years 1948-2010

Źródło/Source: Klepacka 2000

Tabela 3. Cechy gospodarstw wsi Klepacze w 2010 roku
 Table 3. Characteristics of Klepacze farms in 2010

Numer działki/ Number of the plot	Czy gospodarstwo jest rozwojowe?/Is the household developmental?	Wiek gospodarującego/ Age of the host	Wykształcenie gospodarza/ Educating the host	Wielkość gospodarstwa [ha]/ Farm size	Liczba osób w rodzinie/The number of people in the family		Czy są następcy gospodarza?/ Are there successors to the host?
					w wieku produkcyjnych [15-70 lat]/ working age [15-70 years]	w wieku przed i po produkcyjnym [>15<70 lat]/ pre- and post-working age [>15<70]	
19	tak/yes	41	średnie/secondary education	100	4	4	tak/yes
29	tak/yes	54	zawodowe/professional education	50	3	3	tak/yes
35	tak/yes	42	średnie/secondary education	39	2	5	tak/yes
25	tak/yes	46	zawodowe/professional education	25	2	4	tak/yes
28	tak/yes	36	zawodowe/professional education	34	3	3	tak/yes
26	tak/yes	60	podstawowe/elementary education	25	4	-	tak/yes
6, 13	nie/no	60	zawodowe/professional education	14	3	1	tak/yes
36	nie/no	61	zawodowe/professional education	25	1	-	nie/no
20a, 21, 22	nie/no	70	podstawowe/elementary education	15	2	-	nie/no
48a	nie/no	68	podstawowe/elementary education	13	2	-	nie/no
15d	nie/no	65	podstawowe/elementary education	12	1	-	nie/no
47	nie/no	69	wyższe/higher education	8	1	-	nie/no
1, 2, 3, 4, 9, 10	nie/no	72	podstawowe/elementary education	5	1	1	nie/no
16, 17, 18, 45	nie/no	75	podstawowe/elementary education	9	-	2	nie/no

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Podsumowanie

Wieś Klepacze jest typowym przykładem jednostki wyludniającej się. Depopulacja jest następstwem procesów migracyjnych (zarówno krajowych, jak i zagranicznych). Spowodowało to spadek przyrostu naturalnego (który od wielu lat jest ujemny) i przyczyniło się do starzenia się społeczności lokalnej. W ciągu ostatnich 70. lat liczba osób zmalała z 214 do 47 (ubytek 78%): 49 osób przemieściło się w inny rejon Polski (28 do miasta, 21 na wieś), 52 wyjechało za granicę, a 11 osób opuściło Klepacze w związku ze zmianą stanu cywilnego. Do Klepacz w związku z zakupem gospodarstwa wprowadziło się 8 osób, a 4 w związku ze zmianą stanu cywilnego. Ubytek gospodarstw w latach 1948-2010 wynosił 73%. Dzięki gospodarstwu rozwojowym, a w szczególności potencjalnego lidera wsi Klepacze (który w sumie gospodarzy na 125 ha), istnieje dużo prawdopodobieństwo, że wieś Klepacze nie ulegnie całkowitemu wyludnieniu. Potencjalni młodzi następcy – synowie gospodarzy, powinni podtrzymać tradycję posiadania ziemi i gospodarowania, przekazywaną z pokolenia na pokolenie i nie zapomnieć o „korzeniach”.

Literatura

- Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie. 2011.
- Celińska-Janowicz D., Miszczuk A., Płoszaj A., Smetkowski M.** 2010: Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej. Warszawa. *Raporty i analizy EUROREG*, 5.
- Doliwa-Klepacki Z.M.** 2006: Klepaczy z Klepacz w Ziemi Drohiczyńskiej z okazji 550-lecia istnienia. Garbacz.
- Eberhardt P.** 1989: Regiony wyludniające się w Polsce. Polska Akademia Nauk Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania. Warszawa. *Prace geograficzne*, 148.
- Klepacka A.** 2000: Zmiany demograficzne w gminie Drohiczyn i ich wpływ na produkcję rolniczą w latach 1948-1998 (na przykładzie wsi Klepacze). Warszawa.
- Klepacki B., Klepacka A.** 2007: Depopulacja wsi podlaskiej jako problem gospodarczy i społeczny na początku XXI wieku. Nowoczesność Ponadczasowość. Społeczeństwo obywatelskie w Europie Środkowej i Wschodniej. Wyd. KUL, Lublin.
- Kutrzewa S., Semkowicz W.** 1932: Akta unii Polski z Litwą 1385-1791. Kraków.
- Miszczuk A.** 1993: Wyludnianie się wsi a rolnictwo wschodnie Lubelszczyzny. *Dokumentacja Geograficzna*, z. 3.
- Popis wojska litewskiego w 1567 r., 1915: Litowska Metrika. Rozdział I, część trzecia. Perepisi wojska litewskiego. Petrograd.
- Rejestr poglównego ziemi drohickiej z 1676 r. Biblioteka Czartoryskich, Kraków.
- Spis mieszkańców przeprowadzony na własny użytek przez Józefa Zdzychowskiego – mieszkańca Klepacz, z dnia 20 XII 1932 r.

Summary

The phenomenon of peoples conglomerations “disappearing”, based on the example of Klepacze village in years 1948-2010, is common to many Polish villages, especially those located in eastern provinces. Depopulation of small villages has resulted from migration processes (both internal – domestic and external – international as well). The decrease of young generation has created the decrease of population growth, which remains negative for many years. Attendant circumstances have accelerated the ageing of regional and local community. Generally during the examined period of time the number of village people has decreased 4,6 times, and farms 3,7 times (if just to take under consideration only those developing ones – it is even 11,5% of the initial state).

Adres do korespondencji:

mgr inż. Anna Maria Klepacka
Niestacjonarne Studia Doktoranckie
Doradztwo i Inwestycje
ul. Marszałkowska 80
00-517 Warszawa
tel. 660 435 930, e-mail: annaklepacka@hotmail.com

prof. dr hab. Bogdan Klepacki
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
e-mail: bogdan_klepacki@sggw.pl